

CTIBOR NEČAS

A CSEH TŐKEEXPANZIÓ KÜSZÖBÉN

(*Na prahu české kapitálové expanze
Brno, 1987, 52-63. p.*)

A Živnobanka (Iparbank - Prága) expanziójának második áramlata a magyar korona gazdaságilag fejletlen országaiba irányult, melyek fejletlenségük okán tárva-nyitva álltak a nagy külföldi és bécsi bankok tőkéjének beáramlása előtt. A tulajdonképpeni tőkealap létrejöttét itt a tovább élő feudális viszonyok, a tőkefelhalmozás korlátozott lehetőségei, a belső piac lassú növekedése és a Lajtán inneni területek, különösen a fejlettebb iparral rendelkező osztrák s a cseh országrészek egyre erősödő konkurenciája gátolták.

Az ottani pénzüzetekkel a kapcsolatot elsőként a Živnobanka vette fel a 19. sz. nyolcvanas éveinek vége felé a brünni fiók segítségével, mely leszámította a szlovák eredetű váltókat. Ily módon először a Tatrabankának nyújtottak hitelt, majd további szlovákiai (felvidéki) pénzüzeteknek is, mint a rózsahegy (Ružomberok) Hitel Részvénytársaságnak (Učastinársky Úverový Spolok). A dél-magyarországi szlovák enklávában elsősorban a Nagylaki Népbank kapott hiteleket a brünni fióktól.

Viszonylag hamar hozzálátott tevékenységének ilyen irányú kiterjesztéséhez a bécsi fiók is, mely 1903-ban a Felvidékre küldte cégjegyzőjét, R. Pilátot, azzal a céllal, hogy vizsgálja meg az eladás ottani lehetőségeit. Pilát a visszatérése után jelentést tett közzé az expanzió szükségleteiről a „Magyarország felvidéke s a cseh tőke” címmel.¹

Nem volt érdektelen, hogy a kisebb hitelek esetében a brünni fiók általi eredeti kapcsolat gyakorlatilag érintetlen maradt, míg a hitellel összefüggő nagyobb jelentőségű műveletek, melyek részvényeket eredményeztek, Bécs közvetítésével zajlottak. Amikor például a legrégebb felvidéki pénzüzet, a turócszentmártoni Szent Márton Takarékpénztár kérvényezte, hogy azt az engedélyezett leszámítolási hitelt, melyet idáig a brünni fióknál használt fel, a bécsi fióknál is igénybe vehesse, akkor elutasító választ kapott.²

A Felvidék többi kis pénzüzetével kapcsolatban is ugyanilyen határozatok érvényesültek; ezek az intézetek továbbra is kapcsolatban voltak a brünni fiókkal, mely eredetileg meghatározta hitelüket. Ellenben a bécsi fiók befolyási övezetébe kerültek a Živnobanka állandóan bővülő hitelkapcsolatai a Tatrabankával s a rózsahegy Hitel Részvénytársasággal.

A Tatrabankát sokoldalúan és spontán módon támogatta a szlovák burzsoázia, mely a vezető szerepet betöltő szlovák pénzüzetté s a szlovák pénzügy központjává kívánta változtatni. Az intézmény azonban nem szerezte meg a hön óhajtott monopolhelyzetet a szlovák pénzpiacon, mert meggondolatlan s néha kimondottan felelőtlen műveletek következményeként az USA-beli P. W. Rownianek cég csődje után súlyos veszteségeket szenvedett. A Tatrabankával való kapcsolatot Brünn helyett Bécs vette át, azokkal a szanalási intézkedésekkel összefüggésben, amelyeket ezen intézet számára a Živnobanka s a Sporobanka (Takarékbank) hajtott végre a kis szlovák pénzüzetek csoportjával

együtt. 1911-ben visszleszámitólasí hitel nyújtásáról folytak tárgyalások, mely a Tatra-banka szanálásához kellett volna 500 000 K értékben, 1913-ban pedig már 1 000 000 K értékben.³ Ez alkalommal a Živnobanka fenntartott magának egy helyet az igazgatótanácsban s ragaszkodott ahhoz is, hogy egy hivatalnokát alkalmazzzák a Tatrabankánál, ahol revíziós feladatoknak tett eleget és bizalmi állást töltött be.

A rózsahegyi Hitel Részvénytársaságot az ottani szlovák (!) burzsoázia képviselői alapították, s a bank fokozatosan elérte, hogy a szlovák pénzrendszer vezető tényezőjévé váljék. Az intézménynek, mely először Hiteltársaságra (Úverový Spolok) majd Hitelbankra (Úverná Banka) változtatta a nevét, eredetileg – 1892-ben – évi 20 000 arany összegű hitelt engedélyeztek, s ezt a brünni fiók fokozatosan 100 000 koronára emelte, mégpedig 1899-ben.⁴ A hitelkötelezettség a huszadik század elején is tovább növekedett, ami a részvénytőke növeléséhez vezetett. A Živnobanka a brünni fiók javaslatára 1909-ben 1 000 db. részvényt jegyzett, egyenként 300 koronával, s ezt azzal a feltétellel tette, hogy a kibocsátás felárát a tartalékalap kapta meg. A bank továbbá fenntartotta magának a jogot egy képviselő kiküldésére az igazgatótanácsba, valamint arra, hogy ellenőrként és bizalmi emberként foglalkoztasson egy hivatalnokot a rózsahegyi Hitelbankban (Únerová Banka).⁵ A bank részvénytőkéjének ismételt növelésekor 1911-ben további 1000 részvényt vett át tőlük egyenként 300 K névértékben; ezek 50 százalékát a bécsi fiók számláján, 10 százalékát pedig az Országos Iparbank afiliációjának számláján helyezték el.⁶ Ezen részvények a Hitelbankot az Iparbank afiliációjává változtatták, melynek a szlovák pénzvilágon belül a legkiterjedtebb kapcsolatai voltak a cseh tőkével s a pénzüintézetek közül a legnagyobb aktivitást fejtette ki a felvidéki iparban, kiváltképp a papírgyártásban.

A szlovák pénzügy visszleszámitólasí kötelezettségeiből, melyek 1912 december 31-én 17 800 000 K összeget jelentettek, 62,01% jutott a cseh bankokra, a szlovák pénzüintézetekre az egymásnak kölcsönösen juttatott hitelek mellett 22,75%, a magyar bankokra 1,46%, a horvát bankokra 0,09%. Az ismertetett visszleszámitólasí összegből éppen a rózsahegyi Hitelbank részesedett legnagyobb arányban, 3 968 000 K-val.⁷

Az Iparbanknak s őt követően a cseh fináncoligarchia expanziójának a szlovák pénzüpiacra az volt a célja, hogy politikailag megindokolják a csehszlovák kölcsönösség eszméjét. A szlovák burzsoázia azonban ezt a szándékot hamar felismerte, így hát a szlovák pénzvilág sajtóorgánumainak hasábjairól felhangzott az egyik legélesebb tiltakozás a gazdasági kooperáció cseh kereskedelmi bankok általi értelmezése ill. megvalósítása ellen. A bírálóat ugyan elsősorban a Takarékpénztár (Sporobanka) ellen irányult, de néhány érzékeny ponton érintette az Iparbank kereskedelmi programját is.⁸

A brünni fióktól eltérően, mely kizárólag szlovák pénzüintézetekkel dolgozott, a bécsi fiók teljes egészében magáévá tette a magyar korona országai egységességének eszméjét, ezért tevékenységét kiterjesztette a szlovákok lakta enklávék kívül egész Magyarországra, Horvátországot és Szlavóniát is beleértve. Az ottani pénzüpiac megrohanása oly féktelen mohósággal történt, hogy a központnak korrigálnia kellett ezt az irányvonalat s kiváltképp a váltók engedélyezett leszámítólasát kellett visszaterelni az adott tőke és személyzet által meghatározott keretek közé. Ennek érdekében határozatot fogadtak el: „A bécsi fiók vezetőségének elsősorban ahhoz az irányhoz kell tartania magát, melyet az igazgatótanács az alapításakor fogadott el.”⁹ Ennek következtében a kisebb városokban teljesen leállították a váltóhiteleket s Budapesten csak a központ jóváhagyásával engedélyezték őket.

Az 1904-ből származó igazgatói jelentések szerint pl. az ilyenfajta nagy üzletekből a váltók leszámítolása így alakult: Budapesti Takarékpénztár és Országos Zalogkölcson 400 000 K-ig, Belvárosi Takarékpénztár 400 000 K-ig, Első Magyar Iparbank 250 000 K-ig, Budapest-Terézvárosi Takarékpénztár 250 000 K-ig, Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár 200 000 K-ig, stb., Latzko N. és Popper A. magánbankja 500 000 K-ig, B. M. Schlesinger 250 000 K-ig, stb.¹⁰

Tekintettel a Magyarországon kibővülő kereskedelmi alapra az Iparbank egyre inkább hajlott arra, hogy szervezetileg az ottani pénzüpiacoz kötődjék. A fiók megnyitását a szabályzat összetett engedélyezési eljáráshoz kötötte, ezért afiliáció létrehozását kezdték fontolgatni.

Ezekhez a fontolgotásokhoz a szlovák körök adtak indítékot, melyek néhány évi előkészület után 1909. III. 1-én megnyitották a Budapesti Központi Bankot (Ústredná Banka v Budapešti), 200 000 K részvénytőkével. E tervezett szlovák és perspektivikusan román s szerb pénzügyi központ tőkével való támogatására szólították fel a prágai kereskedelmi bankokat, közülük azonban, némi habozás után egyedül a Takarékpénztár reagált kedvezően. Az Iparbank információszerző útra küldte Budapestre a bécsi fiók cégjegyzőjét, R. Pilátot, majd az ottani tervezetről minden kötelezettség nélkül megbeszéléseket folytatott M. Hodzával, valódi összekapcsolódás azonban nem jött létre. Mindazonáltal határozat született egy önálló pénzüzet létrehozásáról, mely bankügyletekkel és kibocsátással foglalkozna s érdekközösséget alkotna az Iparbankkal.¹¹

A kezdeti elképzelések szerint az intézmény kis összegű üzemeltetési tőkével kezdte volna működését s „a magyarországi szlovák s egyáltalán a szláv pénzüzetekkel és magáncégekkel való kereskedelmi kapcsolat” lett volna a fő célja.¹² Két millió K összegű részvénytőkéjéből 50% lett volna az Iparbank részesedése, 25% a Hrvatska Zemaljska Banka (Országos Horvát Bank) részesedése, s ugyancsak 25% egy magánvállalkozó, E. Schönborn – Buchheim gróf részesedése. Szegő L., a pozsonyi Pozsonyer Handels- und Kreditbank képviselője lett az igazgató, az igazgatótanácsban pedig J. Otto és J. Špiťalský képviselte az Iparbank érdekeit.¹³

Az afiliációt 1910. július 2-án hozták létre, Országos Iparbank elnevezéssel. A cseh, magyar és német nyelvű jegyzőkönyvezés elkészülte után (az eredeti tervtől eltérően szlovákul, horvátul, szerbül és románul nem készült el) s kereskedelmi (üzleti) lajstromba való bejegyzést követően 1910. szept. 1-én megkezdte tevékenységét. Ez a tevékenység elsősorban az összes szokásos bankügylet lebonyolítására irányult, legnagyobb terjedelemben azonban a váltóhiteleket tette lehetővé, így hát 1910. szept. 1-től dec. 31-ig 66 532 K tiszta haszonra tett szert, 1911 első félévében pedig 283 205 koronára.¹⁴

Tekintettel a vagyonmérlegben elért eredményekre az 1911. február 14-én összeült rendkívüli közgyűlés úgy határozott, hogy részvénytőkéjét két millió koronáról öt millióra emeli, fiókot hoz létre Munkácson, s kereskedelmi tevékenységét különleges tranzakciókkal is kibővíti, mint pl. az Iparbank konzern vállalati részvényeinek prezentálása a Budapesti Tőzsdén s némely részvénytársaság alapításában való részvétel.¹⁵

Az afiliáció lázas tevékenységével tőkelehetőségeit messze meghaladóan elkötelezte magát, ezért az Iparbank már 1911 februárjában arra kérte, hogy „kötelezettségeit jelentős mértékben redukálja”.¹⁶ Ezt követően a bécsi fiókot figyelmeztették, hogy ezen afiliáció számára megengedhetetlen a további visszleszámítolás, 1911 júniusában pedig közvetlen óvást kapott, „mivel a mai feszült helyzetű pénzüpiacon nem megfelelő dolog, hogy a pesti bank továbbra is eladósodjon, s még kevésbé kívánatosabb, hogy továbbra is eszközöket nyújtsunk neki a veszteséges tarifákért”.¹⁷

Amikor a kereskedelmi tevékenység fokozatos visszaszorítására irányuló felhívások eredménytelenek maradtak, az Iparbank korlátozni kezdte a további visszleszámítolókat s 1912 második, válságos félévében ezeket teljesen le is állította. E radikális intézkedés után az afiliáció hitelügyleteinek korlátozására kényszerült, ezért éves bevétele messze elmaradt az előző időszak mérlegbeszámolója eredményei mögött.¹⁸

Ebből a szorongató helyzetből a bécsi fiók úgy keresett kiutat, hogy személyi változókat eszközölt az afiliáció vezetésében és igazgatásában. Szegő L. igazgatónak felmondtak, a vezetést az eddigi igazgatóhelyettesekre bízták, elnökké a lemondását benyújtó E. Schönborn-Buchheim helyett az Iparbank igazgatótanácsának elnökét, J. Ottot választották meg.¹⁹ Ezek az intézkedések azonban nem szüntethették meg a fennálló viszonyokat, melyek a folyamatban lévő gazdasági ciklus fázisaiban gyökeresek s melyek egészen az első világháború kitöréséig kedvezőtlenek voltak.

Említésre méltó az a tény, hogy a budapesti pénzpiacon való tartós jelenlét érdekében az Iparbank hajlandó volt azokat a tranzakciókat is kihasználni, amelyeket a zágrábi Srpska banka (Szerb Bank) tervezett 1910-ben. Ez az intézmény, mely valamiféle központja volt a szerb pénzügynek, nem csupán Horvátországban és Szlavóniában, de Dél-Magyarországon, Boszniában és Hercegovinában is, fiókkal rendelkezett Budapesten s ezt részvénytársasággá kívánta átalakítani, mely a gabonával folytatott volna bizományi kereskedelmet.

A társaságnak két millió K összegű részvénytőkével kellett volna működnie, melyből az alapító az Iparbankkal együtt 800 000 koronát vett volna át, a többi érdeklődőnek 400 000 koronát kellett volna jegyeznie. Prágában ezt a felkínált tőkerészesedést előzetesen jóváhagyták, s igyekeztek hozzáalakítani saját elképzeléseikhez. J. Otto budapesti látogatását követően jóváhagyták a Srpska Bankával kötendő végleges szerződés tervezetét, beleértve az elvi jelentőségű kiegészítéseket és változásokat, ezeket azonban a zágrábi intézmény nem fogadta el s így a tervezettel kapcsolatos tárgyalás holtpontra jutott.²⁰

A zágrábi Srpska Banka persze csupán annak a számos pénzintézetnek egyike volt, mellyel az Iparbank viszonylag szoros kapcsolatokat tartott fenn. Ugyanis Horvát-Szlavónország valamennyi jelentősebb bankja és takarékpénztára részvényes alapon tevékenykedett s alapszabályzata és tőkelehetőségei bázisán további korlátozás nélkül bonyolította le bankügyleit. A cseh banktőke fokozatosan meggyengítette a bécsi és a magyar bankok ottani monopolhelyzetét, mégpedig a századfordulótól kezdődően, amikor megkezdte behatolását erre a területre.

Az Iparbank az első hitelkapcsolatot közvetlenül Zágrábban vette fel, amikor a Hrvatska Veresijska Banka (Horvát Hitelbank) 1896-ban azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy engedélyezze visszleszámítolási hitel nyújtását 100 000 osztrák értékű aranyig. E kérés megtárgyalásakor az alábbi magyarázat hangzott el: „Ez a társaság jó ajánlást kapott a ljubljana-i képviselőtől, az információ alapján elég tehető és becsületes emberekkel rendelkezik.”²¹ Az új pénzintézet kérelmét, mely kizárólag kereskedelmi célokat tűzött ki maga elé, kedvezően fogadták s így impulzust adott a Horvátország és Szlavónia pénzügyére vezető további lépések megtételéhez.

Arról, hogy az első lépés sikeres volt, az a partnerkapcsolat tanúskodik, mely a bécsi fiók és az élenjáró zágrábi intézetek között jött létre.

Elsősorban a Prva Hrvatska Štedionica (Első Horvát Takarékpénztár) - Horvát-Szlavónország legrégebb és legfontosabb pénzintézete - volt az, amellyel az Iparbank bécsi fiókja együttműködött, mégpedig nem csupán a kranjei és trieszti afiliáció alapítása-

kor, de a királyság fővárosában végrehajtott pénzügyi műveletek kivitelezésekor is. Ezek közül az új zágrábi pénzügyintézetek létrehozásában ill. a régiiek szanálásában való részvétel volt a legfontosabb.

A Hrvatska Poljodjelska Banka (Horvát Mezőgazdasági Bank) 1901-ben jött létre 800 000 korona részvénytőkével; megalapítását a Prva hrvatska štedinicanak köszönhetete. Ezzel összefüggésben utazott Zágrábba J. Špitálský, hogy tolmácsolja intézetének készségét a finanszírozásban való részvétellel, azzal a feltétellel, hogy a létrehozandó bank valamennyi bécsi ügyletét az ő fiókja közvetítésével fogja lebonyolítani. A Hrvatska Poljodjelska Banka a mezőgazdasági hitel s a mezőgazdasági hiteltársaságok (seljačke zadruge) centralizálásának területén fejtette ki tevékenységét s fejlődésének további szakaszában főleg a Takarékbankkal működött együtt.²²

A Prva Hrvatska Štedionica szoros kapcsolatban állt a zágrábi Hrvatska Komercijalna Banka-val, (Horvát Kereskedelmi Bank) amely azonban különböző ügyletei alkalmával súlyos veszteségeket szenvedett. Szanálására 1905-ben az Iparbankot s annak bécsi fiókját szólították fel, mely az alábbiakat írta erről egy levélben: „Mivel kapcsolatunk a Hrvatska Komercijalna-val könnyűszerrel eredményezhet nekünk további előnyös üzleteket, úgy gondoljuk, hogy intézményünk hasznára válik, ha erre a kapcsolatra rááll.”²³ E részvétel feltételei azonban annyira kemények voltak, hogy a felajánlott kapcsolatból végül nem lett semmi.

A fővároson kívül az Iparbank vidéken is gyökeret vert, különösképpen Eszéken és Sušakban. A szlavóniai ügyletek a bécsi fiókot a részvények létrehozására törekvő Sorger, Weismayer, et Cie céghez közelítették. Amikor ezzel kapcsolatban J. Špitálský megszerezte a pontosabb információkat, 1907-ben az ő javaslata alapján betéti szerződést kötöttek a céggel. A szerződés szerint 1 000 000 korona lett volna az Iparbank részese-dése, vagy pedig lehetőség volt a cég részvénybankká történő átalakítására, mely bank részvénytőkéjének a fele az Iparbanknak jutott volna s az fenntartotta volna magának az ezzel arányos képviselést az igazgatótanácsban.²⁴

Mindkét fél a második alternatíva mellett döntött. Megvalósításának konkrét feltételeit Prágában tárgyalták meg 1908 áprilisában O. Weismayer jelenletében, s ennek eredményeként ugyanezen év novemberében előterjesztették a tervezetet a cég részvényessé válására s átalakulására az eszéki Hrvatska Zemaljska Banka önálló pénzügyintézetévé. Az anektálási krízis azonban az alábbi határozathoz vezetett: „Tekintettel a beállt politikai viszonyokra az átalakulás megvalósítását el kell halasztani.”²⁵

A kényszerszünetet arra használták fel, hogy tisztázzák a jövőbeni tőkerészesedést s a jelöléseket az igazgatótanácsba. A 2,5 millió korona összegű részvénytőkéből 12 500 részvényt bocsátottak ki egyenként 200 korona értékben, felét az Iparbank jegyezte, mely az irányító testületbe saját igazgatótanácsának elnökét, J. Otto-t választotta meg, továbbá I. Hájek vezérigazgatót s a bécsi fiók igazgatóját, J. Špitálskýt.²⁶ A tőkerészesedés arányából s a betöltött helyekből is látható, milyen fontosságot tulajdonítottak az akciónak.

A Hrvatska Zemaljska Banka 1909. június 1-én jött létre s a rendkívül sikeres üzleti tevékenységnek köszönhetően 1909 második félévében 144 064 korona tiszta haszonra tett szert.²⁷ Ez a helyzet a következő mérlegbeszámolási időszakban is fennállt, ami a részvénytőke fokozatos gyarapításához vezetett, továbbá az üzleti program és a szervezeti hálózat kibővítéséhez.

Az 1911. július 31-én megtartott rendkívüli közgyűlésen mindenekelőtt azt határozták el, hogy kétszeresére növelik a részvénytőkét, ti. 2,5 millió koronáról öt millióra. Az Iparbank ennél a kibocsátásnál ugyanolyan mértékben érvényesítette jogát az új részvények megvásárlására, amilyen mértékben az eredeti részvényeket birtokolta, s ezzel jelezte, hogy mit vár el az afiliációjától az e térségre vonatkozó expanziós terveiben.²⁸ Ezzel egyidőben ugyanezen a közgyűlésen javasolták az alapszabály kibővítését, hogy lehetőség nyíljon jelzálogos hitelek nyújtására és saját, 4,5 %-os jelzáloglevelek kiadására. Ezek az értékpapírok egész Magyarországon gyámhatósági biztosítékot jelentettek s a részvényekhez hasonlóan jegyezték őket a budapesti s 1912 végétől a bécsi s a Prágai Tőzsdén is.

Az eszéki afiliáció nagyon hamar hozzálátott területi hatásának kiszélesítéséhez. 1912 márciusában nyitotta meg zágrábi fiókját, mely kiindulópontjává vált az eddigi provinciális behatároltság leküzdésének s ugyancsak kiindulópontul szolgált a központ áthelyezéséhez Horvát-Szlavónország fővárosába. 1912 júniusában fuzionált a szabadkai Zemljodilska Štedionica-val, melyet második, háború előtti fiókjává változtatott.²⁹

A Hrvatska Zemaljska Banka valamennyi bankügylettel foglalkozott, továbbá a gabona s egyéb mezőgazdasági termékek bizományi eladásával, fakitermeléssel és földterületek parcellázásával. Anyaintézményével együtt részese volt a Prva Hrvatska Štedionica budapesti afiliációja megalapításának, az Újverbázi Cukorgyár megalapításának, valamint az Eszéki Malom s az Országos Iparbank részvénytőkéje növelésének. Az Iparbank egyetértésével megalapította az Osiječka Gvozdena Livnica i Fabrika Strojeva (Eszéki Vasöntöde és Gépgyár) részvénytársaságot s bizományi szerződést kötött az Eszéki Cukorgyárral.³⁰

A Hrvatska Zemaljska Banka realizált bankügyletei révén a legelőnyösebb és legerősebb kapcsolata vált az Iparbank és Horvát-Szlavónország között, nem csupán az osztrák – magyar impérium idejében, de különösképpen a háború utáni időszakban.

Helyi jelentőségű afiliáció volt a sušaki Banka i Štediona za Primorje (Tengermelközi Takarékpénztár és Bank), mely 1895-ben jött létre 500 000 arany összegű részvénytőkével a horvát tengerpart melletti kereskedelem és ipar támogatására. Fokozatosan fiókokat alakított ki Fiumében és Bakarban (Buccari) s az első világháború előtt kétszer is megkétszerezte részvénytőkéjét: 1906-ban 1 000 000 koronára, 1910-ben pedig 2 000 000 koronára növelte. A második megkétszerezésben a hazai kölcsönjegyzőkön kívül részt vett a Jadranska Banka (Adria Bank) is – 25 %-al – és az Iparbank bécsi fiókja 50 %-al; ez utóbbi az igazgatóját választották a fentebb említett horvát bank igazgatótanácsába, mely a vidéki bankok legjobbjai közé tartozott.³¹

Az Iparbank az eszéki s a sušaki pénzüzetek részvényeinek birtoklásán kívül próbált behatolni Bródba is, ahol 1902-ben hozták létre a Hrvatska Eskonptna is Mjenjačna Banka-t (Horvát Leszámítolási- és Pénzváltó Bank). Eredeti, 500 000 korona összegű részvénytőkéje fokozatosan gyarapodott, mígnem 1911-ben elérte a kétmillió koronát. E legutóbbi növelés alkalmával jóváhagyták a bécsi fiók javaslatát, hogy az Iparbank törekedjen a bródi bank 3 334 részvényének átvételére s a bankot alakítsa át eszéki afiliációjának fiókjává. Ezt az erőfeszítést azonban nem koronázta siker, mert a kibocsátás pénzügyi fedezetét a Takarékbank konszernje biztosította.³²

Az Iparbank a bécsi fiók közvetítése s az egyes afiliációk közreműködése révén kapcsolatot létesített a magyar korona országainak néhány iparvállalatával is. Magyarországon elsősorban tőkerészesedésekről volt szó a szlovák papírgyáraknál s a magyar cukorgyáraknál, Horvát-Szlavónországban pedig az eszéki élelmiszeripari vállalatoknál.

Az Iparbank már a századelőn megpróbált kapcsolatot találni a szlovák ffeldolgozó iparral, mégpedig bécsi fiókja segítségével amikor a Tatrabankával együtt a Turócszentmártoni Papírgyár részvényeinek jegyzési helyévé vált. Ez a törekvés azonban sikertelennek bizonyult s a vállalat a Magyar Általános Hitelbank konzernhez került át.³³ Az Iparbank a további, kisebb lármával végrehajtott és a magyar konkurencia ellenséges akcióit nem provokáló kísérleteket bécsi fiókja közvetítésével hajtotta végre, s tartósabb, bár nem mindig egyértelműen pozitív eredményeket ért el velük.

Ezen eredmények közül egyik a Zsolnai Cellulózgyárral való kapcsolat felvétele volt. E részvénytársaságnak 1907-ben 200 000 korona összegű elfogadványhitelt engedélyeztek a galíciai Kamienica erdőkomplexum vételára egy részének kifizetésére, 1908-ban pedig egy millió korona jelzáloghitelt 15 évre a gyár s a hozzá tartozó földterületek telekkönyvi biztosítása ellenében.³⁴ A második esetben a rózsahegyi Magyarországi Papírgyár (Uhorská Papiereň) Részvénytársasággal sikerült kapcsolatot teremteni, amelynek az elfogadványhitelét 1908-ban 400 000 koronáig terjedő összegben határozták meg, majd ezt azonnal egy millió korona összegű jelzáloghitelre változtatták 25 évi időtartamra, a gyár felszerelése s a hozzá tartozó telkek telekkönyvi biztosítása ellenében.³⁵

Ezek az aránylag magas tételek oda vezettek, hogy az Iparbank felhatalmazta bécsi fiókját: mindkét részvénytársaság bizonyos mennyiségű részvényt vásároljon „abból a célból, hogy intézetünk képviselve legyen a cellulózgyárak igazgatótanácsában”.³⁶ A képviselőket mindkét esetben J. Špitálský látta el.

Az Iparbanknak nem kevés gondot okoztak a rózsahegyi afiliáció konzernjébe tartozó szlovák papírgyárakkal fenntartott kapcsolatok, mivel a következő években mindkét részvénytársaságnak súlyos eladási nehézségekkel kellett szembenéznie. A mérlegbe-számoló szerint a zsolnai vállalatot 1908-ban 109 658 korona veszteség érte, s nyereséget csupán attól a konjunkturális fordulattól várt, melynek a következő évben kellett volna bekövetkeznie. Az Iparbank 300 000 koronával vett részt e részvénytársaság részvénytőkéjének a gyarapításában, ami az elsőbbségi részvények 25%-ának átvételét jelentette (a társaság részvénytőkéje 1 200 000 koronát tett ki), azonban nem titkolt felháborodással az alábbi határozatot hozta: „Ebbe a vállalatba többé semmilyen tőkét nem fektetünk be.”³⁷ Ugyanilyen szanalási intézkedésekre volt szükség a rózsahegyi részvénytársaságnál is, mely 1910-ben 500 000 elsőbbségi részvényt adott ki, melyek 60%-át az Iparbank vette át, 40%-át pedig annak rózsahegyi afiliációja.³⁸

Az 1912–1913-ban jelentkező új válság tovább súlyosbította a szlovák papírgyárak helyzetét. A zsolnai papírgyárnak engedélyezni kellett a kauciók hitelre szóló pénzbeli visszafizetés elhalasztását 1913-ról a következő évre, miközben a rózsahegyi vállalat kimondottan kritikus helyzetbe került, mert itt a termelést a szakvéleményezés alapján újjá kellett szervezni s ezzel egyidejűleg csökkentették az alkalmazottak létszámát is.³⁹

Az Iparbank harmadik jelentősebb hitelkapcsolata a Szerszámműhely (Dielna na Náradie) részvénytársaság kötődött, amelynél a Tatrabank kötelezte el magát. 1906-ban a brünni fiók volt az említett társaság új részvényei kibocsátásának jegyzési és fizető helye, ezen alkalommal az eredeti részvénytőkét 120 000 koronáról 800 000 koronára emelték. Négy évvel később a bécsi fiók igazgatójának javaslatára cég az ingatlanok telekkönyvi biztosítása ellenében 180 000 korona összegű jelzálogkölcst kapott 20 év időtartamra, s ezt 1911-ben 200 000 koronára emelték, 25 évre szóló érvénnyel. Bizonyos mennyiségű részvény megvásárlása után e részvénytársaság igazgatótanácsába be-

választották a bécsi fiók s a budapesti afiliáció képviselőit – mindkét esetben egy tagot s egy póttagot, a központ azonban arra szólította fel őket, hogy a megválasztást ne fogadják el.⁴⁰

Megközelítőleg ezzel egyidőben az Iparbank hasonlóan elutasító álláspontot foglalt el a Zsolnai Üveggyár, részvénytársaság a vegyi üveg gyártására (Sklařeň, úč. spol. výrobu chemického skla) elnevezésű vállalat által felkínált részvétellel kapcsolatban s J. Špitálskynak az Iparbank rózsahegy-i afiliációja által létrehozott cég igazgatótanácsába történt megválasztásával kapcsolatban is.

Az Iparbank a szlovák vállalatokban való részvételen túlmenően részese volt két magyarországi cukorgyári részvénytársaság alapításának is; mindkettőt élvonalbeli budapesti bankok kezdeményezték.

Az Újverbázi Cukorgyár létrehozása céljából alakult részvénytársaságot három millió korona részvénytőkével tervezték, ennek az összegnek a fele mindig a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak és az Iparbanknak jutott volna, egy másik tervezet szerint pedig öt millió korona lett volna a részvénytőke, melyből 30% lett volna a fentebb említett két bank részesedése, ugyanennyi a Magyar Általános Hitelbanké, míg 10% jutott volna a hazai érdeklődőknek. A Bácsmezei Cukorgyár Rt. létrehozására kijelölt háromtagú konzorcium 1911-ben kezdte meg működését s az Iparbank kvótáját így osztották meg: 750 000 korona jutott az Eszéki Cukorgyárnak, 250 000 korona a bécsi fióknak, 125 000 korona a budapesti és eszéki afiliációnak. Az igazgatótanácsba az Iparbank képviselőjében J. Špitálskýt és az Eszéki Cukorgyár két emberét választották be. A gépi berendezést a prágai Első Cseh-Morva Gépgyártó Részvényes Üzem (První Českomoravská Akciová Továrna) gondjaira bízták, a gyártást pedig az 1912–1913-as kampány időszakában kezdték meg.⁴¹

A Szolnoki Cukorgyár létrehozására alakult részvénytársaság a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank s az Iparbank együttműködésének köszönhetően 1912-ben kezdte meg működését Szolnoki Cukorgyár Rt. elnevezéssel, öt millió korona részvénytőkével. A részvénytőke meghatározott kvótáját az Iparbank csoportja ugyanolyan kulcs alapján osztotta el, mint a megelőző tranzakciók esetében.⁴²

Az Iparbank a bécsi fiók közvetítésével s később afiliációi közreműködése révén kapcsolatokat teremtett az eszéki iparvállalatokkal is. Itt már 1905. szeptember 24-én végrehajtotta az első jelentős tevékenységet, amikor a délszláv pénzüzetekkel együtt megalapította a Prva Hrvatsko-slavonsko E. De. Za Industriju Sečera (Első Horvát-Szlavón Cukoripari Rt.) részvénytársaságot. A társaság 4 millió korona összegű részvénytőkéjét 8 000, egyenként 500 korona értéket képviselő részvényre osztották, ennek egyik felét nyilvános előjegyzésre bocsátották, mások felét az alapítók jegyezték. Ezek a prágai intézetten s annak ljubljana-i afiliációin kívül az alábbiak voltak: Prva Hrvatska Štedionica, Hrvatska Poljodjelska Banka, Hrvatska Komercijalna Banka, Banka i Štedionica za Primorje és a Sorger, Weismayer et Cie magánbank, tehát a pénzüzetek azon csoportja, mely többé-kevésbé az Iparbank bécsi fiókjának érdekkörében volt.⁴³

Az Iparbank a részvénytőke nyolcadát jegyezte 500 000 korona értékben és a részvétel fejében a társaságnak köteleznie kellett magát a szabályzat, az építkezések, a gépek költségvetésének előterjesztésére, valamint annak igazolására, hogy a kormány egyetért a tervvel, továbbá hogy répaszállítmányait szerződés fogja garantálni s végül, hogy a banknak engedi át a cukor, melasz s esetenként a nyersanyagok bizományi eladását.⁴⁴ A cukorgyárból és finomítóból álló objektum napi 7000 mázsa répa feldolgozására volt

alkalmas, cseh épületberendezési és gépgyártó vállalatok építették és helyezték üzembe, amit a Národní Listy pénzügyi rovata megalégedettséggel kommentált, s reményét fejezte ki a cseh–délsláv gazdasági kapcsolatok további fejlődését illetően.⁴⁵

A sikeres kampányok után a részvénytársaság 1906–1907-ben 9392 korona, 1907–1908-ban 441 066 korona, 1908–1909-ben pedig 800 000 korona tiszta nyereségre tett szert, így hát magas osztalékokat fizethetett, s pénzügyi eredményességének köszönhetően az Iparbank ügyfelei közé tartozott.

A másik jelentős iparvállalat, melynek prosperitásában az Iparbank részt vállalt, az eszéki Union, paromlinsko d. d. volt, melyet 1891-ben alapítottak s eredetileg 800 000 osztrák arany értékű részvénytőkével rendelkezett. A tűz martalékvá vált régi eszéki üzem átépítése, s a barcsi új malom felépítése után a részvénytőkét 2 400 000 koronára emelték, amihez 400 000 koronát a tartalékalapból vontak el, s további összeget pedig 3 000 új, egyenként 400 korona értékű részvény kibocsátása révén biztosították. A megmaradt részvényeket az Iparbank bécsi fiókja, s a Hrvatska Zemaljska Banka vette át.⁴⁶

Amikor 1913-ban a részvénytőke 4 millió koronára való növelését készítették elő, az Iparbank vezetése ezen részvénytársaság magas elfogadányhitelének engedélyezését fontolgatta, valamint azt, hogy növeli tőkerészvételének egészét. Az új kibocsátásból a bécsi fiók 1 000 db új részvényt vett át; annak köszönhetően, hogy tagja volt az eladatlan részvények kiárusítására alakult szindikátusnak, 21 256 korona tiszta nyereséget köszönhetett.⁴⁷

JEGYZETEK

1. Obzor Národohospodářský 8, 1903. 8. sz., 8–14. o. és 9. sz. 63–71. o. Önállóan: Prága, 1903.
2. V. b. 1913. 12. 13.
3. V. b. 1911. 6. 3., 6. 20. és 6. 30., 1913. 4. 23., 4. 26., 5. 27., 7. 1., 9. 2. és 9. 17.
4. V. b. 1892. 3. 16. és 5. 31., 1893. 11. 17., 1896. 4. 28. és 1899. 6. 26. Herman, K.: id. mű, 240–241. p.
5. V. b. 1909. 2. 20., 6. 19., 9. 20. Továbbá: Úvěrní banka v Ružomberku. Peněžní obzor 2., 1909., 10. sz. 264. o. és Zvýšení akc. kapitálu Úvěrní banky v Ružomberku, Finanční listy 6., 1909., 40. sz. 4. o. és 41. sz., 3–4. o.
6. V. b. 1911. 7. 20., 9. 16., 9. 20. Továbbá: Úvěrní banka v Ružomberku, FL 8, 1911, 36. sz. és Úvěrní banka, úč. sp v Ružomberku, ib. 38. sz. 2–3. o. és 39. sz. 3–4. o.
7. Horváth, S.–Valach, J.: Peňažníctvo na Slovensku do r. 1918. Bratislava, 1975., 117. o.
8. Vössze főleg a Slovenský peňažník és a Zvolenské noviny vitájával.
9. V. b. 1901. 12. 22.
10. I. b. 1904. 2. 9., 2. 26., 4. 19. stb.
11. Ib. 1907. 2. 8. és 1909. 2. 4. és 2. 23. Továbbá: Štefánek, A., Votruba, F. Sed'a, F.: im., 214–216. ol Ústředná banka, úč. sp. v Pešbudíne. Slovenský peňažník 1., 1909., 6. sz. 112. o. és Prednáška p. prokuristy Piláta. Peněžní obzor 2., 1909. 12. sz., 325–326. o.
12. V. b. 1909. 6. 5. és 6. 17.
13. Ib. 1910. 4. 28., 5. 2., 5. 12., 5. 17., 5. 20., 5. 28. és 7. 28. Továbbá: Živnostenská banka, Slovenský peňažník 2, 1910., 6. sz., 94. o. Naša zpráva, Ib. 114. o. és Živnostenská banka v Budapešti. Penežní obzor 3., 1910., 5. sz., 115. o.
14. V. b. 1911. 8. 12. és C 1911., 1. 1734. o. Továbbá: Zemská průmyslová banka v Budapešti, FL 8., 1911., 12. sz. 3. o. és 46. sz. 3. o.
15. C 1914., 1., 531–532. o. Továbbá: Zemská priemyselná banka v Budapešti. Slovenský peňažník 3., 1911., 1. sz., 10. o., 3. sz., 49. o. és 4., 1912., 3. sz. 55. o.
16. V. b. 1911. 2. 21.
17. V. b. 1911. 6. 24.
18. V. b. 1912. 10. 22. és 1913. 1. 28.

19. V. b. 1913. 2. 13. és 8. 19. Továbbá: Valné zhromaždenie Zemskej priemyselnej banky v Budapešti. Slovenský peňažník 5., 1913., 12. sz., 49-50. o. és Valná hromada Zemské průmyslové banky v Budapešti. FL 11., 1914., 10. sz., 3. o.
20. V. b. 1910., 12. 20. és 12. 29. s 1911. 5. 20., 5. 23., 6. 17. és 7. 8.
21. V. b. 1896. 6. 19.
22. V. b. 1901. 10. 29.
23. V. b. 1905. 4. 11. K., Herman: im.
24. V. b. 1907. 10. 3. és 1908. 3. 28.
25. V. b. 1908. 11. 24.
26. V. b. 1909. 4. 28. és 5. 26. K., Herman: im. 242. o.
27. V. b. 1910. 1. 17. és C 1910., 1., 719. o. J. Horejsek: im. 88. o.
28. V. b. 1910. 4. 8. 1910. 11. 8. 19. L., 1911. 4. 20. és 5. 4. Továbbá: J. Horejsek: im., 88-89. o.
29. V. b. 1912. 2. 28. és C 1914. 1., 315-317. o. Továbbá: Chorvátská zemská banka v Oseku. FL 8, 1911, 11. sz., 5. o., 1912. 10. sz. 2-3. o. és 11., 1914., 15. sz., 3. o. J. Horejsek: im. 48. o.
30. C 1914., 1., 316. o.
31. V. b. 1910. 6. 25., 1911. 5. 11. és C 1911., 1., 786. o.
32. V. b. 1910. 6. 21. és 7. 28. és C 1911., 1., 761-762. o.
33. V. b. 1901. 5. 1. és 12. 17., 1902. 5. 20., továbbá: B. (J. Preiss): Hospodářská práce r. 1903. Národní listy 1. 1. 1904. és B. K.: Slovenská továrna na celulosu. Obzor národohospodářský 9., 1904., 16. o.
34. V. b. 1907. 11. 16., 1908. 3. 10. és 3. 19.
35. Ib. 1908. 3. 12. és 6. 3.
36. Ib. 1908. 10. 6.
37. Ib. 1910. 5. 20.
38. Ib. 1910. 3. 1. és 6% priority Uherské papírny, a. s. v Ružomberku. FL 8., 1910., 16. sz. 2. o. és 17. sz., 3. o.
39. V. b. 1913. 11. 13., 11. 18. , 12. 17. és 1914. 2. 9 s 3. 24.
40. Ib. 1906. 10. 26., 1910. 12. 19., 1911. 1. 7. és 1913. 11. 6. Herman, K.: im., 242. o.
41. Ib. 1910. 11. 5. és 12. 29., 1911. 6. 27., 6. 30. és 7. 4. Továbbá: Nový cukrovar v Uhrách. FL 8., 1911., 17. sz., 2. o.
42. V. b. 1912. 1. 16.
43. První chorvatsko-slavonská a. s. pro průmysl cukerní v Oseku. NL 1905. 9. 3. és FL 2., 1905., 35. sz., 4. o.
44. V. b. 1905. 6. 9. és 9. 22., 1906. 1. 9. Herman, K.: im., 242. o.
45. Z pražského trhu peněžního. NL, 1905. 10. 29.
46. V. b. 1910. 3. 1. és Upisování akcií nové emise společnosti parního mlyna Union v Oseku ve Slavonsku. FL 8., 1911., 20. sz., 2. o. 21. sz. 2. o., 22. sz., 2. o., 23. sz., 3. o.
47. V. b. 1911. 11. 18., 1912. 9. 26., 1913. 5. 14., 1913. 9. 10. és Union, a. s. parních mlýnů v Oseku. FL 10., 1913., 4. sz., 2. o.